

NEIGIAMAS SMURTO TELEVIZIJOJE POVEIKIS NEPILNAMEČIAMS IR JO PREVENCIJA

Dr. Alfredas Kiškis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 18
Elektroninis paštas akiskis@ltu.lt

Pateikta 2004 m. birželio 10 d.

Parengta spausdinti 2004 m. gruodžio 2 d.

Pagrindinis sąvokos: smurtas televizijoje, nepilnamečiai, smurto prevencija.

S a n t r a u k a

Straipsnio tikslas – atlikti smurto televizijoje poveikio nepilnamečiams analizę, apžvelgti prevencines priemones, taikomas Lietuvoje ir užsienio šalyse, pateikti siūlymus joms tobulinti. Straipsnyje analizuojamas smurto televizijoje paplitimas ir poveikis nepilnamečiams, aptariamos šio poveikio aiškinančios teorijos ir atliktų tyrimų rezultatai, nagrinėjami poveikio būdai ir įtakos turintys veiksniai, vaiku ypatybės, dėl kurių jie yra labiausiai paveikiami.

Nepaisant atliktų gausių empirinių tyrimų, kuriuose analizuojamas smurto televizijoje poveikis žmonis agresijai, dar tebevyksta mokslinės diskusijos ir nėra pakankamai aišku, kokia įtaka per televiziją rodomas smurtas turi nepilnamečių smurtiniams nusikaltimams. Vertindamas įvairias nuomones, atliktus tyrimus ir jų analizę, straipsnio autorius daro išvadą, kad per televiziją rodomas smurtas vaikams turi įvairialypį poveikį. Jis gali pasireikšti didesniu smurtavimu, taip pat smurtiniais nusikaltimais. Logiška, kad socialinės aplinkos (jos dalies ar net atvaizda) stebėjimas veikia sociumo narius, kurie negalėtų būti socialinėmis būtybėmis, jeigu nereaguotų į socialinę aplinką, nepatirtų jos poveikio.

Smurto televizijoje neigiamo poveikio nepilnamečiams prevencinės priemonės skirstomos pagal tai, į kokius veiksmus, turinčius įtakos šiam poveikiui, jos yra nukreiptos. Nagrinėjamos prevencinės priemonės, nukreiptos į televizijos laidos rūsį, formą ir turinį, į žiūrėjimui skirtą laiką, į vaiko asmenines savybes ir jo socialinę aplinką. Lyginama prevencijos patirtis, žurnalistų etikos ir teisės normos Lietuvoje ir užsienyje.

1. Įvadas

Dauguma mokslininkų sutaria, kad smurtas¹ žiniasklaidoje yra veiksnys, skatinantis agresiją realiame gyvenime. JAV atliktų tyrimų rezultatai byloja, kad smurtas žiniasklaidoje turi mažą, bet reikšmingą poveikį smurtui realiame pasaulyje [4]. Viešosios nuomonės tyrimai

¹ Smurtas „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ aiškinamas kaip „šurkšti prievarta“ [1, p. 718]. Sąvoka „šurkšti“ yra vertybinė kategorija, priklausanti nuo vertinimo subjekto, ir apibūdinantis žiaurumą, neleistinumą, labai didelį nukrypimą [1, p. 811]. Literatūroje pateikiamos įvairios smurto sampratos [2, 3]. Tačiau, autoriaus nuomone, straipsnyje vartojamos sąvokos „smurtas“ tikslus apibrėžimas nėra reikšmingas nagrinėjamai problematikai. Čia nėra labai svarbu ribos, kur prasideda ir kur baigiasi smurtas. Straipsnyje neanalizuojamos ribinės situacijos, todėl sąvokos „smurtas“ detaliau aptarinėti netikslinga.

rodo, kad didžioji visuomenės dalis tuo tiki [4]. Tačiau su šiuo tvirtinimu nesutinka dalis žiniasklaidos verslo atstovų ir kai kurie mokslininkai [5].

Pasaulio sveikatos organizacija smurtą identifikuoja kaip svarbiausią sveikatos problemą [6, p. 2] ir kaip vieną iš jaunimo smurto prevencijos strategijų išskiria pastangas sumažinti smurtą žiniasklaidoje [7, p. 2].

Apie 4/5 amerikiečių yra susirūpinę smurto mastu žiniasklaidoje ir jo neigiama įtaka vaikams bei jaunimui [8]. Amerikos žiniasklaida pačių amerikiečių vertinama kaip viena iš labiausiai smurtinių visame pasaulyje ir viena iš didžiausių smurto eksportuotojų [9, p. 44–45].

2. Paplitimas

Lietuvos televizijų programose smurtas taip pat paplitęs [10, p. 11–31]. Retai galima pamatyti vaidybinį filmą, kurio turinys nebūtų susijęs su nužudymu, jau nekalbant apie kitokį smurtą.

Didelis smurto žiniasklaidoje paplitimas skatina globalią agresyvią subkultūrą [11]. Smurto paplitimui žiniasklaidoje turi įtakos keletas veiksnių. Pirmas, smurtas iš dalies sėkmingas veiksnyje žiniasklaidos versle. Perpildytoje žiniasklaidos rinkoje réksmingas, šiurkštus, šokiruojantis turinys patraukia žiūrovų dėmesį. Natūralu, kad smurto scenos atkreipia žiūrovų dėmesį, nes tai yra žmogaus, kaip sociobiologinės būtybės, savybė. Antra, žiniasklaidos smurtinė veiksmo produkcija yra santykinai pelningesnė negu kitų žanrų. Veiksmo filmuose reikia santykinai mažiau sudėtingų siužetų ir charakterių. Veiksmo kalba yra paprasta ir visuotinai suprantama. Norint pritraukti žiūrovą veiksmo filmuose, lyginant su komedija ar drama, ne toks svarbus yra geras scenarijus ar gera vaidyba. Visa tai veikia išlaidų ir pajamų santykį žiniasklaidos versle ir atitinkamą pasirinkimą – smurto produkciją.

1996–1997 m. UNESCO užsakymu buvo atlikti platūs tyrimai. Vienas iš jų tikslų buvo ištirti smurto žiniasklaidoje įtaką vaikams [12]. Tyrimo metu atlikta anketinė 5000 vaikų (dvilikos metų amžiaus) iš 23 valstybių, reprezentuojančių įvairius pasaulio regionus, apklausa. Tarp kitų rezultatų buvo nustatyta, kad 91 proc. vaikų turi televizorių namuose. Vaikai praleidžia prie televizoriaus vidutiniškai po tris valandas per dieną. Prie televizoriaus, lyginant su kitomis popamokinės veiklos rūšimis, vaikai praleidžia daugiausia laiko. Šio tyrimo vadovas prof. dr. Jo Groebelis daro išvadą, kad televizija buvo dominuojanti žiniasklaidos rūšis vaikams XX amžiaus antroje pusėje [11]. Turint omenyje, kiek smurto scenų stebi vaikai žiūrėdami televizorių ir realiame gyvenime vaikų patiriamą smurtą, galima konstatuoti, kad yra didelė agresyvių nuostatų skatinimo tikimybė.

3. Poveikio formos – teoriniai modeliai

Televizija dažnai yra kaltinama dėl neigiamo poveikio jaunimui, tačiau ji turi ir teigiamą – prosocialų poveikį. Šiuolaikiniame pasaulyje televizija vaidina svarbų vaidmenį formuojant žiūrovų kultūrinę orientaciją, pasaulėžiūrą, vertybes ir įvaizdžius (dažnai juos stereotipizuoja).

Pasaulyje atlikta daug tyrimų, analizuojančių smurto žiniasklaidoje poveikį vaikams. Netgi sukurtas UNESCO Tarptautinis informacijos rinkimo, apdorojimo ir sklaidos centras, skirtas vaikų ir smurto ekranuose problemoms [13]. Mokslinėje literatūroje išskiriamos **3 pagrindinės poveikio formos – teoriniai modeliai** [4]:

- 1) **Agresyvių nuostatų ir elgesio išmokimo** – *Alberto Bandura* (ir jo kolegų) socialinio išmokimo teorija¹. Tai viena įtakingiausių teorijų, aiškinančių smurto televizijoje poveikį. Žmogus elgesio mokosi iš aplinkos, kartu ir iš televizijos. Stebėdami televizijoje elgesio modelius, žiūrovai išmoksta, koks elgesys yra tinkamas, t. y. už kokį elgesį apdovanojama, o už kokį baudžiama. Tyrimais

¹ Čia ir toliau straipsnio autorius pateikia keletą teorijų pavadinimų, nes literatūroje šios teorijos vadinamos įvairiai.

Europoje ir JAV nustatyta, kad apie 75 proc. atvejų agresoriai nesulaukia jokių neigiamų pasekmių ar net jiems būna atlyginta [11]. Suvokdami rodomą smurtą kaip sėkmingą problemų sprendimo būdą, žiūrovai gali imituoti televizijoje rodomus elgesio modelius. Agresijos išmokstama jauname amžiuje ir ji tampa sunkiai paveikiama vyresniame amžiuje.

- 2) **Jautrumo sumažinimo** – *Leonardo Berkowitziaus* teorija. Daugelis žiniasklaidos poveikių yra tiesioginiai, laikini ir trumpalaikiai. Žiūrovai daugiau ar mažiau save identifikuoja su smurto televizijoje subjektais. Todėl asmenys, žiūrintys smurtą, yra labiau pasiruošę naudoti smurtą tarpasmeniniuose santykiuose.
- 3) **Baimės, agresijos palaikymo (smurto subkultūros)** – *Rowello Huesmanno* socialinio vystymosi teorija. Socialinis elgesys yra kontroliuojamas „elgesio programų“, kurios nusistovi vaikystėje. Šios „programos“, arba elgesio scenarijai, yra atmintyje, ir jais vadovujamasi pasirenkant elgesio variantus bei sprendžiant problemas. Esantys atmintyje elgesio scenarijai sukelia asociacijas, kas turi įvykti aplinkoje, kaip asmuo turi reaguoti į šiuos įvykius ir kokie tikėtini šio elgesio padariniai. Smurtas televizijoje užkoduojamas žiūrovo atminties „pažintiniame žemėlapyje“. Vėlesnis smurto televizijoje žiūrėjimas padeda išlaikyti šias agresyvias mintis ir elgesio variantus. Ilgainiui smurto televizijoje žiūrėjimas gali padėti susiformuoti smurtinio elgesio nuostatoms (smurto subkultūrai) – smurtas laikomas normalia ir adekvačia šiuolaikinės visuomenės savybe.

Literatūroje pateikiama ir kitų teorinių modelių, aiškinančių smurto žiniasklaidoje poveikį [12] – tai katarsio ir sulaikymo (*Seymour Feshbach*), Sujaudinimo perdavimo modelis (*Dolf Zillmann*), ilgalaikės ekspozicijos (*Edward Donnerstein, Neil Malamuth ir Donald Linz*), kultūrų skirtumų, kompasas (*Jo Groebel*) ir kiti modeliai. Kai kurių iš jų teiginiai yra labai panašūs į anksčiau apibūdintų trijų teorinių modelių teiginius, todėl būtų galima diskutuoti, ar šie modeliai laikytini atskiromis teorinėmis konstrukcijomis, ar priskirtini prie minėtų trijų modelių atmainų. Straipsnio autoriaus nuomone, anksčiau minėti trys teoriniai modeliai – išmokimo, jautrumo sumažinimo ir smurto subkultūros – yra svarbiausi ir įtakingiausi.

Iš kitų teorinių modelių, aiškinančių smurto žiniasklaidoje poveikį, atskirai paminėtinas katarsio ir sulaikymo modelis (*Seymour Feshbach*) [12], pagal kurį smurto televizijoje stebėjimas veikia priešingai – mažina smurtą realiame gyvenime. Agresyvos nuostatos gali susilpnėti stebint kitų žmonių analogišką būseną. Tai tarsi pakaitalo kopijavimas, išsikrovimas stebint kitus. Tačiau daugumoje tyrimų šis poveikis nebuvo patvirtintas ir net šio modelio autorius S. Feshbachas pripažįsta neigiamo poveikio riziką [12].

Papildomai galima konstatuoti vieną praktinį poveikio aspektą. Komercijos ir politikos pasaulis yra labai priklausomas nuo įvaizdžių ir pranešimų, pateikiamų žiniasklaidoje. Apie tai byloja milžiniški pinigai, skiriami reklamai. Ypač didelis žiniasklaidos vaidmuo politikoje. Todėl naivu būtų manyti, kad smurtas žiniasklaidoje neturi poveikio.

4. Kokią įtaką smurto televizijoje žiūrėjimas daro smurtiniams nusikaltimams

Šiame straipsnyje neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija nagrinėjami kriminologiniu aspektu, t. y. poveikis ir jo prevencija analizuojama tiek, kiek jie susiję su nusikalstamų veikų darymu, jų prevencija. Tokiu atveju straipsnio autoriaus dėmesys iš esmės turėtų būti sutelktas ties smurto televizijoje poveikiu nepilnamečių nusikalstamumui. Tačiau, autoriaus nuomone, būtų klaidinga apsiriboti tik poveikiu nusikalstamumui. Kriminologams gerai žinoma, kad konkrečių veikų kriminalizacija ir dekriminalizacija yra labai sąlyginė, kintanti. Riba tarp nusikalstamos ir nenusikalstamos veikos konkrečiu laiku ir konkrečioje teisinėje erdvėje yra sunkiai skiriama elgesio subjektų, išskyrus daugumai akiivaizdžius ribinius ir kitus atvejus. Tą ribą nubrėžia įstatymų leidėjas, tačiau jos subtilybes ne visada gerai žino net baudžiamosios teisės specialistai, šiuo aspektu tarp jų kyla įvairių nuomonių. Todėl yra teismai, kurie interpretuoja, taiko teisę. O asmuo, pasirinkdamas konk-

retų elgesio variantą, dažniausiai nediferencijuoja savo veikos į nusikalstamą ir nenusikalstamą, ypač jos ribinių atvejų – kas turi pasikeisti, kad ji būtų ar nebūtų nusikalstama. Taigi logiška yra nagrinėti ne tik smurto televizijoje įtaką nepilnamečių nusikalstamumui, bet ir jų smurtiniam elgesiui.

Atlikta daug empirinių tyrimų, kuriuose analizuojamas smurto televizijoje poveikis žmonių agresijai [14]. Tačiau čia aktualu panagrinėti, kaip smurtas televizijoje veikia smurtinius nusikaltimus. Atsižvelgdamas į dabartinius mokslinių tyrimų standartus kriminologijoje J. Savage šiuo aspektu įvertino tyrimus, atliktus per pastaruosius keturis dešimtmečius [14]. Jo atliktoje analizėje paaiškėjo, kad didelė dalis tyrimų netenkina griežtų metodologinių reikalavimų, o ta tyrimų dalis, kuri tenkina reikalavimus, panašiu santykiu rodo tiek teigiamą, tiek ir neigiamą arba „nulinį“ rodomo smurto poveikį. J. Savage atskleidė šias pagrindines metodologines problemas, susijusias su tokio pobūdžio tyrimais: 1) sunku išmatuoti, kokią smurto dozę „gauna“ žiūrovai, žiūrėdamas konkrečią laidą; 2) sunku išmatuoti smurtinį elgesį, jo pokyčius; 3) sunku kontroliuoti veiksniai, turinčius įtakos žiūrėjimui ir elgesiui.

J. Savage padarė tokias išvadas: 1) atlikus empirinius tyrimus nenustatyta, kad smurto televizijoje žiūrėjimas yra nusikaltimų darymo priežastis; 2) poveikis tikriausiai yra interaktyvus arba netiesioginis (stebimas smurtas gali pakeisti nuostatas, sukurdamas polinkį smurtui ateityje) [14]. J. Savage sutinka, kad atsižvelgiant į išmokymo teorijas, sunku paneigti teiginį – televizija gali turėti įtakos žmogaus elgesiui. Tačiau biologinės asmens savybės, tėvai, mokykla ir kiti socialinės aplinkos veiksniai tikriausiai „sunaikina“ televizijos poveikį vaikų nusikalstamam elgesiui. Todėl J. Savage daro išvadą – šiuo metu yra mažai įrodymų, pagrindžiančių smurto žiniasklaidoje kontrolę kaip sėkmingą smurtinio nusikalstamumo problemos sprendimo priemonę.

Vertindamas įvairias nuomones, atliktus tyrimus ir jų analizę straipsnio autorius mano, kad smurto televizijoje žiūrėjimas vaikams turi poveikį, kuris gali pasireikšti didesniu smurtavimu, taigi ir smurtiniais nusikaltimais.

5. Vaikų ypatybės

Vaikų auditorija mokslininkų vertinama kaip labiausiai paveikiama. Nors skirtingo amžiaus vaikams smurtas televizijoje turi nevienodą poveikį [15], tačiau galima išskirti ir kai kurias bendresnes jų ypatybes [4]:

Intelektu lygmuo. Jaunesnio amžiaus vaikai sunkiau susieti vaizduojamas scenas ir daryti iš jų išvadas. Šiuo atveju ypač svarbus tampa baismės ir atpildo laiko pasirinkimas. Daugelyje filmų, programų nusikalstamas ar smurtinis elgesys nėra baudžiamas iki pat filmo pabaigos. Jaunesni vaikai sunkiau susieja pradinį smurtą ir bausmę už jį, todėl jie gali tikėti, kad smurtas nebaudžiamas.

Socialinio pripažinimo siekimas. Vaikai yra jautrūs socialiniam pripažinimui, ypač tarp bendraamžių. Televizijoje dažnai matydami tai, kad panaudojant smurtą galima įgyti socialinį statusą, jie turi didesnę riziką naudoti smurtą, siekdami socialinio pripažinimo.

Savęs identifikavimas su televizijos personažais. Vaikai dažnai imituoja herojus, turinčius magišką galią, ir smurtauja kaip filmų herojai.

Tikėjimas smurto televizijoje realizmu. Vaikai maždaug iki 8 metų amžiaus sunkiau skiria tikrovę nuo fantazijos. Net ir vyresnio amžiaus vaikams per televiziją ilgai veikiamiems informacijos, kuri reklamuoja idėją, kad smurtas yra malonumas arba tinkamas būdas spręsti problemas, kyla didelė rizika perimti atitinkamas nuostatas ir elgesį.

Jautrumas įspūdziams. Daugkartinis smurto rodymas sumažina žiūrovų jautrumą, daro juos apatiškus didėjančio realaus smurto atžvilgiu arba indiferentiškus aukų padėčiai.

Suaugusieji yra atsparesni žalingai smurto įtakai. Tačiau ir vyresnio amžiaus žmonėms smurto televizijoje žiūrėjimas daro įtaką. Tai pripratimas prie smurto, atitinkamų situacijų vertinimo ir elgesio jose stereotipų pasąmonėje susikūrimas ir kita. Kai kurie autoriai (R. Huesmann) [4] įrodinėja, kad smurtas tarp suaugusių žmonių yra vaikystėje žiniasklaidos paliktas pėdsakas.

6. Poveikio būdai ir įtakos turintys veiksniai

Smurto žiniasklaidoje poveikį galima suskirstyti į penkias kategorijas: fiziologinį, emocinį, pažintinį, nuostatų (požiūrių) ir elgesio [4]. Taip pat poveikį galima apibūdinti kaip trumpalaikį (tiesioginį) ir ilgalaikį. Trumpalaikis poveikis gali būti apibūdinamas paprastais priešastiniais ryšiais. Ilgalaikis poveikis traktuojamas kaip interaktyvus procesas, apimantis daug skirtingų veiksnių ir sąlygų.

Smurto vaizdai televizijoje negali būti traktuojami vienodai, kaip lygūs, kaip vienodai veikiantys žiūrovą, nes šie vaizdai gali būti labai skirtingi. Lygiai taip pat ir žiūrovai negali būti laikomi vienodais – tie patys smurto vaizdai skirtingiems žiūrovams gali daryti skirtingą poveikį. Svarbi ir aplinka, kurioje žiūrimas smurtas.

Mokslinėje literatūroje išskiriami šie **veiksniai, darantys įtaką smurto televizijoje poveikiui vaikams** [11]:

Transliuojamos programos rūšis, forma ir turinys (plačiau žr. toliau).

Žiūrėjimui skirtas laikas. Kuo daugiau vaikas žiūri smurtą, tuo daugiau yra jo veikiamas, ir tuo didesnė tikimybė, kad bus neigiamai paveiktas.

Vaiko asmeninės savybės. Linke smurtauti vaikai labiau mėgsta žiūrėti smurtą, dėl to yra daugiau veikiami ir didesnė tikimybė, kad paveikiami.

Socialinė aplinka (tėvai, šeima, bendraamžiai, mokykla, situacinės ir kultūrinės sąlygos). Rodomo vaizdo interpretacija priklauso nuo tradicijų, papročių, situacijos ir kitų socialinės kultūrinės aplinkos ypatybių. Rodomi agresijos vaizdai gali būti skirtingai suprantami skirtingose šalyse ir net vienos šalies skirtingų žiūrovų grupių. Priklausomai nuo interpretacijos, smurtą žiūrovai gali priimti teigiamai, neigiamai ar neutraliai. Atitinkamai ir to paties rodomo smurto poveikis žiūrovui gali būti skirtingas.

Psichologinės ir socialinės žiūrovo būsenos, kurios nukreipia žiūrovo motyvus. Žiūrovai, kurie yra frustracijos būsenos (yra nubausti, sumušti, įžeisti ar gyvenantys visiškame skurde ir kt.), smurtą televizijoje suvokia kaip signalą nukreipti savo frustraciją į agresiją. Todėl vaikai, kurie gyvena didesnių socialinių problemų aplinkoje, yra atviresni smurto televizijoje poveikiui.

Kiek plačiau galima panagrinėti smurto poveikio žiūrovui aspektą, kai šis poveikis priklauso nuo konteksto, kuriame jis rodomas. Atlikus smurto televizijoje tyrimą JAV 1994–1997 m., nustatyti šie **veiksniai, turintys įtakos žiūrovų reakcijai į smurtą televizijoje, ir jų poveikis** [4, 16, 17]:

Smurtautojo charakteris. Smurtautojo patrauklumas žiūrovui didina smurtavimo ir agresijos tikimybę.

Smurto aukos charakteris. Smurto aukos patrauklumas žiūrovui sukelia baimę.

Smurto priešastis. Pagrįsta smurto priešastis didina agresiją, nepagrįsta – sukelia baimę.

Ginklų buvimas. Didina agresiją.

Smurto mastas ir vaizdingumas. Didelis smurtas didina žiūrovų nejautrumą smurtui trumpu arba vidutiniu laikotarpiu. Vaizdingumas didina baimę.

Smurto realizmas. Sukelia agresiją ir baimę. Tai ypač svarbu jaunesniojo amžiaus vaikams, kurie gali neatskirti tikrovės nuo nerealių situacijų, elgesio, charakterių.

Smurtas baudžiamas ar apdovanojamas. Baudžiamas smurtas mažiau imituojamas negu smurtas, už kurį gaunamas teigiamas atpildas. Baudžiamas nusikalstamas smurtas mažina baimę.

Smurto padariniai. Neigiami smurto padariniai slopina agresijos išmokimą.

Humoro buvimas. Smurtas, susijęs su humoru, labiau didina agresiją ir nejautrumą, negu smurtas be humoro.

Šiuos veiksnius ir jų poveikį ypač gerai turėtų žinoti visi asmenys (ne tik žurnalistai), nuo kurių priklauso televizijoje (ir ne tik televizijoje) pateikiamos informacijos pobūdis. Į šiuos

veiksnius ir jų galimą poveikį vaikams svarbu atsižvelgti sudarant televizijos programas ir numatant jų rodymo laiką.

Apibendrinant galima pasakyti, kad smurtinis elgesys yra kompleksinė problema, suformuota daugelio veiksnių, ne tik žiniasklaidos.

7. Prevencija

Jei pripažįstame, kad smurtas televizijoje turi neigiamą poveikį vaikams, tai turime ieškoti šio neigiamo poveikio prevencijos būdų. Ankščiau buvo išskirti veiksniai, turintys įtakos smurto televizijoje poveikiui vaikams. Logiška, kad prevencinio poveikio priemonės gali būti suskirstytos pagal tai, į kokius veiksnius jos yra nukreiptos. Be abejo, dalis prevencinių priemonių veikia ne vieną, o kelis veiksnius. Tačiau toks prevencinių priemonių skirstymas yra patogus aptarimo loginė konstrukcija.

7.1. Prevencinės priemonės, nukreiptos į programos rūšį, formą ir turinį

7.1.1. Televizijos industrijos subjektų kvalifikacijos kėlimas

Tai viena iš reikšmingiausių, pagrindinių šios rūšies prevencinių priemonių. Tik žinodami svarbiausius smurto televizijoje poveikio vaikams aspektus asmenys, atsakingi už televizijos laidų rengimą ir transliavimą asmenys gali atitinkamai koreguoti transliuojamas laidas, jų turinį, formą, jų transliavimo laiką. Neseniai baigę studijas žurnalistai yra susipažinę su smurto televizijoje poveikio vaikams aspektais, tačiau dalis žurnalistų, kurie studijavo senesniais (vadinamaisiais „sovietiniais“) laikais, tokių dalykų nebuvo mokomi. Todėl labai svarbu, kad dirbantys televizijoje žurnalistai keltų savo kvalifikaciją.

Dar viena problema šiuo aspektu yra televizijų savininkai. Pagal įstatymą Lietuvoje už transliuojamas programas redakcinę atsakomybę prisiima transliuotojas – transliavimo licenciją turintis arba įstatymų nustatytais atvejais jos neturintis asmuo, kuris pats rengia programas ir perduoda visuomenei [18, 2 straipsnis]. Tačiau transliuotojas yra priklausomas nuo televizijos savininkų, kurie „užsako muziką“. Vienas iš svarbiausių savininkų įtakos televizijai aspektų yra pelno siekimas. Savininkai gali neturėti žurnalistinio išsilavinimo, o jų vaidmuo televizijos laidoms gali būti lemiamas. Moderniame verslo pasaulyje būtų diskutuotina idėja – siekti, kad televizijų savininkai įgytų žurnalistinį išsilavinimą, tam net panaudojant įvairius poveikio svertus. Bėlika siekti, kad būtų ginama ir saugoma nuo vidinio spaudimo laisvė pačiose informavimo priemonėse.

7.1.2. Žurnalistinė etika ir teisinis reglamentavimas

Profesinės etikos normas, kurių privalo laikytis viešosios informacijos rengėjai, platintojai ir žurnalistai, nustato Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas [19], Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucija „Dėl žurnalistinės etikos“ [20], taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, reglamentuojančios viešosios informacijos rengimą ir platinimą, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas ir kiti teisės aktai [18, 44 straipsnis].

„Žurnalistas ir leidėjas neturėtų piktnaudžiauti katastrofų, avarių ar smurto vaizdais, kurie gali žėisti ten rodomų žmonių artimųjų jausmus bei skaitytojų ar žiūrovų jautrumą“ [19, 48 straipsnis]. „Atsižvelgiant į ypatingą informavimo priemonių, ypač televizijos, įtaką vaikų ir jaunimo pažiūroms, reikia vengti laidų, pranešimų ar vaizdų, šlovinančių smurtą, pasipelnymo tikslams naudojančių seksą ir vartotojišką požiūrį ar sąmoningai vartojančių netinkamą kalbą“ [20]. Tai iš esmės vienintelės žurnalistinės etikos formuluotės, tiesiogiai susijusios su smurtu žiniasklaidoje. Etikos normos yra svarbi ir reikalinga poveikio žiniasklaidos subjektams mechanizmo dalis, turinti įtakos jų elgesiui. Tačiau šių normų veiksmingumas yra sunkiai pamatuojamas ir (tikėtina) nedidelis. Jau pačios formuluotės („žurnalistas ir leidėjas neturėtų piktnaudžiauti“, „reikia vengti laidų, pranešimų ar vaizdų“) užprogramuoja šių normų pažeidimų identifikavimo problemišumą ir atitinkamai poveikio pažeidėjams neveiksmingumą¹. Iš esmės tai yra bendros etikos normų savybės.

Pagal įstatymą žurnalistai turi nevykdyti viešosios informacijos rengėjo, savininko ar jų paskirto atsakingo asmens pavidimo, jeigu pavidimas verčia pažeisti įstatymus ar Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksą [18, 42 straipsnis]. Tačiau žurnalistams sunku nevykdyti asmenų, nuo kurių jie yra labai priklausomi, pavidimų.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 18 straipsnis skirtas nepilnamečių apsaugai. Jis įpareigoja viešosios informacijos rengėjus ir (ar) platintojus įstatymų nustatyta tvarka užtikrinti, kad nepilnamečiai būtų apsaugoti nuo neigiamą poveikį jų fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi darančios viešosios informacijos, ypač susijusios su savitikslu smurto vaizdavimu [18, 18 straipsnis]. Būtų galima diskutuoti dėl įstatymo leidėjo pasirinktos sąvokos „savitikslis“. Oponentas gali pasakyti, kad smurto vaizdavimas visada turi tikslą – bent jau atkreipti žiūrovo dėmesį. Tačiau, autoriaus nuomone, įstatymo formuluotės esmė yra ta, kad smurto vaizdavimas turi leistinas išimtis, kai: 1) jos turinį sudaro tik informacija apie įvykius, politinius, socialinius, religinius įsitikinimus ar pasaulėžiūrą; 2) ši informacija yra reikšminga moksliniu ar meniniu požiūriu arba reikalinga tyrimams ar mokymui; 3) yra viešas interesas ją skelbti; 4) jos apimtis ir poveikis yra mažareikšmiai [21, 6 straipsnis].

Viešosios informacijos, kuri daro neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, priskyrimo kriterijus nustato Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas. Jame apibrėžiama viešoji informacija (kartu ir smurtinė), kuri laikoma turinti neigiamą poveikį nepilnamečiams [21, 4 straipsnis]:

- susijusi su fizinio ar psichinio smurto vaizdavimu: kai detalai vaizduojamas žmonių, gyvūnų žudymas, žalojimas ar kankinimas, taip pat vandalizmas, teigiamai vertinamas smurtas, mėgavimasis prievarta ar žiaurumu;
- kurioje rodomas mirusio arba žiauriai sužaloto žmogaus kūnas, išskyrus atvejus, kai toks rodymas reikalingas tapatybei nustatyti;
- skatinanti savęs žalojimą ar savižudybę;
- kurioje kurstoma diskriminacija dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, neįgalumo, lytinės orientacijos, religijos ar kitokios priklausomybės;
- kurioje dažnai vartojami nešvankūs posakiai, žodžiai ar gestai.

Tokią informaciją draudžiama tiesiogiai skelbti ar platinti nepilnamečiams. Tokia viešoji informacija gali būti skelbiama tik vietose, į kurias nepilnamečiai negali patekti, ir (arba) tokiu

¹ Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas net nenumato atsakomybės už jo normų pažeidimus.

laiku, kuriuo nepilnamečiai negalėtų ja naudotis, arba kai naudojant technines priemones yra sudaromos sąlygos atsakingiems už vaikų auklėjimą ir priežiūrą asmenims užtikrinti galimybę riboti tokios viešosios informacijos pasiūlą nepilnamečiams [21, 7 straipsnis]. Pagal įstatymą programos ir laidos, kuriose pateikiama tokia informacija, turi būti transliuojamos tik nuo 23 iki 6 valandos arba turi būti naudojamos techninės priemonės, sudarančios sąlygas atsakingiems už vaikų auklėjimą ir priežiūrą asmenims užtikrinti galimybę riboti tokių programų ir laidų pasiūlą nepilnamečiams [21, 7 straipsnis]. Jungtinėje Karalystėje televizijos laikas, skirtas suaugusiems (*Watershed*) yra nuo 21.00 iki 5.30 valandos [22]. Šiuo atveju Lietuvos įstatymai griežtesni net už Jungtinės Karalystės, t. y. Lietuvoje suaugusiems skirtas laidas galima pradėti rodyti vėliau. Oponentas pasakytų: ką, net žinių, kuriose rodomos terorizmo ir kitokio smurto apraiškos, Jungtinėje Karalystėje negalima pažiūrėti anksčiau kaip 21 valandą? Juk tokia informacija atlieka nepaprastai svarbų vaidmenį formuojant piliečių asmenines nuostatas bei ugdant visuomenę ir demokratinį gyvenimo būdą. Visuomenė turi tai matyti, žinoti. Oponentui galima atsakyti, kad Standartų kodekse egzistuoja išimty, leidžiančios transliuoti (su kai kuriais apribojimais) netinkamą nepilnamečiams informaciją (žinias ir kt.) anksčiau kaip 21 valandą [22].

Jungtinės Karalystės transliavimo standartų kodeksas [22] pasižymi detaliu reglamentavimu, kas ir kaip turėtų būti transliuojama, ko reiktų vengti. Transliuotojų pareiga – surasti pusiausvyrą tarp kūrybinės laisvės ir atsakomybės skirtingai auditorijai. Standartų kodeksas – tai vadovas, padedantis pasiekti šią pusiausvyrą. Jis taikomas ne tik įprastai, bet ir palydovinei bei kabelinei televizijai. Straipsnio autoriaus nuomone, šis kodeksas – sektinas pavyzdys ir rengiant Lietuvos transliuotojų kodeksą. Norėtųsi paminėti keletą ryškesnių kodekse reglamentuojamų aspektų. Reikia siekti pusiausvyros tarp poreikio vaizduoti teisybę ir pavojaus sumažinti žmonių jautrumą. Pagrindiniai šios pusiausvyros pasiekimo principai yra šie:

- Padorumas reikalauja, kad žmonės galėtų numirti privačioje aplinkoje. Tik retais atvejais galima rodyti mirtį.
- Mirtis turi būti rodoma pagarbiai ir ne iš arti, jei nėra įtikinamų priežasčių elgtis priešingai.
- Reikia vengti detaliai rodyti aukų patirtus sužalojimus.
- Detalios korimo ar kitokių egzekucijų scenos neturėtų būti rodomos ne suaugusiems skirtu laiku, jei nėra tam rimto pateisinimo.

Kai transliuotojai negali atsakyti rodyti smurto padarinius, jie turi būti ypač dėmesingi žodžiams, sakomiems rodant šiuos vaizdus. Programose turi būti vengiama pateikti savižudybių ir savęs žalojimo tikslūs būdus ir priemones, ypač jei šie būdai yra lengvai realizuojami ar yra kiek neįprasti. Savižudybės tikslios vietos ir metodo nenurodymas mažina žiūrovų smalsumą ir norą panašiai nusižudyti. Reikia turėti omenyje, kad vėlyvas vakaras, ankstus rytas ir atostogų metas yra toks laikas, kai vienatvė ir izoliacija gali būti ypač stipri. Transliuotojai privalo įvertinti laidų tinkamumą atitinkamam paros laikui. Įsiterpanti reklama taip pat neturi šokiruoti žiūrovų – vaikų. Transliuojamos programos kalba turi būti tinkama žiūrėti visai šeimai (kartu su vaikais), jei ji rodoma ne suaugusiems skirtu laiku. Tuo laiku rodomose dramose turi būti vengiama siužetų, sukeliančių asociaciją, kad smurtas nekenkia žmonėms, neturi pasekmių smurtautojui ar aukai.

Yra paskelbta daug tarptautinių ir regioninių deklaracijų ir rezoliucijų, susijusių su vaikais ir žiniasklaida¹ [23]. Viena iš svarbesnių tarptautinių sutarčių šiame straipsnyje nagrinėjamu aspektu, kurią 2000 m. ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra Europos konvencija „Dėl televizijos be sienų“ [24] ir šios konvencijos Pataisų protokolai [25]. Konvencijos tikslas – sukurti sąlygas tarpvalstybiniam televizijos programų transliavimui ir retransliavimui tarp konvenciją pasirašiusių šalių. Konvencijos 7 straipsnyje apibrėžiami transliuotojo įsipa-

¹ European Convention on Transfrontier Television of the Council of Europe; The European Union Directive „Television without Frontiers“; Bratislava Resolution; The Children’s Television Charter; The SADC Children’s Broadcasting Charter; Asian Declaration on Child Rights and the Media; Africa Charter on Children’s Broadcasting; Declaration of the Asia-Pacific Television Forum on Children and Youth; Child Rights and the Media Guidelines for Journalists, ect.

reigojimais, susiję su čia nagrinėjamosiomis problemomis [24]: „Laidos jokia būdu negali perdėtai akcentuoti smurto“, „Laidos, kurios galėtų pakenkti fiziniam, protiniam ar moraliniam vaikų ir paauglių vystymuisi, neturi būti rodomos tuo metu, kai vaikai ir paaugliai dėl transliacijos ir priėmimo laiko galėtų jas matyti“ ir kt. Šios konvencijos nuostatos iš esmės yra įtrauktos į Lietuvos nacionalinę teisę.

7.1.3. Priežiūros sistema ir atsakomybė

Lietuvoje viešosios informacijos rengėjų ir platintojų veiklą reglamentuoja šios institucijos [18, V skyrius]:

Vyriausybės įgaliota institucija koordinuoja valstybės politikos visuomenės informavimo srityje įgyvendinimą – apibendrina visuomenės informavimo sritį reglamentuojančių įstatymų, kitų teisės aktų taikymo praktiką ir teikia pasiūlymus dėl įstatymų, kitų teisės aktų rengimo bei galiojančių teisės aktų pakeitimo ir papildymo.

Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija atlieka viešosios informacijos rengėjų ir platintojų savitvarkos funkcijas. Svarbiausios jos funkcijos, susijusios su smurto televizijoje neigiamo poveikio vaikams prevencija: 1) žurnalistų profesinės etikos ugdymas; 2) profesinės etikos pažeidimų nagrinėjimas; 3) priskyrimas kino filmų, televizijos programų ar laidų smurtinio pobūdžio kategorijai; 4) viešosios informacijos rengėjų ir platintojų priežiūra, kaip jie laikosi teisės aktuose nustatytų kino filmų ir videoprogramų rodymo ir platinimo tvarkos.

Lietuvos radijo ir televizijos komisija yra nepriklausoma Seimui atskaitinga Lietuvos Respublikos jurisdikcijai priklausančių radijo ir televizijos transliuotojų ir retransliuotojų veiklą reguliuojanti bei kontroliuojanti institucija. Komisija dalyvauja formuojant valstybės audiovizualinę politiką. Svarbiausios komisijos funkcijos, susijusios su smurto televizijoje neigiamo poveikio vaikams prevencija, yra šios: 1) pagal savo kompetenciją vykdyti Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą; 2) transliuotojams ir retransliuotojams, pažeidusiems Visuomenės informavimo įstatymo reikalavimus ar licencijų sąlygas, nevykdantiems Komisijos priimtų sprendimų, įstatymų nustatyta tvarka taikyti šias nuobaudas: įspėjimus, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytas pinigines baudas, ne ilgiau kaip 3 mėnesiams sustabdyti licencijos galiojimą, panaikinti licencijos galiojimą. Deja, komisija yra finansuojama išimtinai transliuotojų lėšomis. Todėl jai sunku išlaikyti nešališkumą ir nepriklausomybę nuo transliuotojų ir kartu atlikti viešojo administravimo funkcijas – užtikrinti licencinių sąlygų priežiūrą [26, p. 168].

Žurnalistų etikos inspektorius yra valstybės pareigūnas, prižiūrintis, kaip įgyvendinamos Visuomenės informavimo įstatymo nuostatos. Žurnalistų etikos inspektorius vertina, kaip informuojant visuomenę laikomasi įstatymuose nustatytų visuomenės informavimo principų, teikia valstybės institucijoms siūlymus jų įgyvendinimui tobulinti. Jis gali įspėti viešosios informacijos rengėjus ir platintojus apie pastebėtus visuomenės informavimo reglamentuojančių teisės aktų pažeidimus ir reikalauti juos pašalinti.

Lietuvos Respublikos kultūros ministerija atsakinga už Europos konvencijos dėl televizijos be sienų bei šios konvencijos pataisų protokolo nuostatų įgyvendinimą [27].

Už Lietuvos Respublikos įstatymų ir tarptautinių sutarčių, reglamentuojančių viešosios informacijos rengimą bei platinimą tvarkos pažeidimus atsako viešosios informacijos rengėjas ar platintojas įstatymų nustatyta tvarka [18, 52 straipsnis].

7.1.4. Informavimas, įspėjimas ir indeksavimo sistema

Kartais tėvai nori būti tikri, kad jų vaikai gali matyti programas, kuriose nėra jiems žalingos informacijos. Jungtinėje Karalystėje Transliavimo standartų kodeksas [22] numato, kad transliuotojai privalo pateikti pakankami informacijos apie programų pobūdį ir turinį, kad tėvai galėtų priimti pagrįstus sprendimus dėl programų tinkamumo jų vaikams.

Smurto televizijoje poveikio vaikams tyrimuose bandoma identifikuoti veiksnius, nuo kurių priklauso šis poveikis. Surinkus šiuos veiksnius į vieną skalę būtų galima numatyti poveikio riziką ir sukurti naudingą programų indeksavimo sistemą. Tačiau smurto televizijoje poveikio vaikams mokslinis pažinimas šiuo metu yra nepakankamas, todėl visos kuriamos rizikos indeksavimo sistemos yra problemiškos. Galima sukurti keletą skirtingų rizikos skalių, besiskiriančių tarpusavyje savo konstrukcija, rizikos modeliais ir kitais aspektais [28, p. 228–248], tačiau nėra aiškaus pagrindo atskirti, kuri rizikos skalė yra geresnė ir kokiais atvejais. Vis dėlto mokslinio tyrimo rezultatų šiuo aspektu negalima visiškai paneigti, todėl programų indeksavimas turi pagrindą ir yra prasmingas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu [29] patvirtinta Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, skelbimo ir platinimo tvarka bei Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos žymėjimo, garso bei vaizdo priemonių sistemos aprašas. Naujoji tvarka numato, jog filmams, serialams ir laidoms, kurių turinyje yra neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos, žymėti taikomi indeksai pagal žiūrovų amžiaus cenzą: „N-7“, „N-14“ ir „S“¹. Filmai, serialai ir laidos, pažymėti indeksu „N-14“, turi būti transliuojami tik nuo 21 iki 6 valandos, o indeksu „S“ – tik nuo 23 iki 6 valandos. Šie indeksai ir filmų, serialų ir laidų pobūdis turi būti nurodomi TV programose (giduose), skelbiamose spaudoje ir elektroninėse visuomenės informavimo priemonėse. Šis Vyriausybės nutarimas išplėtė žurnalistų etikos inspektoriatų įgaliojimus², įpareigojo daugiau institucijų vykdyti smurto televizijoje priežiūros funkcijas³.

Jei tėvai ar kiti vaikus prižiūrintys ir auklėjantys asmenys supranta galimą televizijos žalą vaikams, jei jie praktiškai veikia vaikų pasirinkimą, filmų indeksavimo prevencinis poveikis gali būti realus. Kita vertus, tyrimai rodo, kad programų indeksai gali padėti apsaugoti jaunesniojo amžiaus vaikus nuo smurto televizijoje, tačiau vyresniems vaikams ir paaugliams tai gali sukelti priešišką ar „uždrausto vaisiaus“ efektą [4].

7.1.5. Techninės priemonės, ribojančios vaikų galimybes žiūrėti smurtines laidas

1996 m. JAV telekomunikacijų aktas įpareigojo televizorių gamintojus naujuose televizoriuose įdiegti lustus (*v-chip*), leidžiančius tėvams išfiltruoti smurtines programas [4]. Modernūs televizoriai turi šias galimybes. Deja, ši nepilnamečių apsaugos nuo smurto televizijoje priemonė, kaip ir reitingų sistema, labiau tinka jaunesniojo amžiaus vaikams.

7.1.6. Patarimai ir informacija apie pagalbą

Labai svarbu, kad televizijos industrijos subjektai, dalyvaujantys smurto vaizdų sklaidos procese, prisiimtų sau pareigą – pateiktų žiūrovams patarimų, kaip apsisaugoti, išvengti smurto, kur nukentėję nuo smurto asmenys gali gauti pagalbą. Transliuotojai turi atminti, kad Lietuvoje yra daug įstaigų ir organizacijų, kurių darbo tikslas – smurto prevencija ir pagalba nukentėjusiems nuo smurto asmenims. Televizija turėtų pateikti žiūrovams šią informaciją, kur ji tinkama. Pavyzdžiui, programose vaikai gali būti įspėjami apie prievartavimo pavojus ir patariama, kaip gauti pagalbą.

¹ „N-7“ – filmai, skirti vaikams nuo 7 metų, „N-14“ – nuo 14 metų, „S“ – tik suaugusiems (nuo 18 metų).

² Taikyti Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytas nuobaudas ir kt.

³ Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybą, Vaiko teisių apsaugos kontrolierių, savivaldybių vykdomąsias institucijas.

7.2. Prevencinės priemonės, nukreiptos į televizijos žiūrėjimui skirtą laiką

7.2.1. Laiko ribojimas

Tinkamai naudojama televizija gali skatinti vaikų pažintinį ir kūrybinį aktyvumą. JAV viena šeima laiko įjungtą televizorių vidutiniškai 7 valandas per dieną [30]. Tačiau per daug ilgas televizijos žiūrėjimas, ypač dažnų smurto scenų, gali būti žalingas. Amerikos pediatrų akademija rekomenduoja riboti vaikams televizijos žiūrėjimą iki 1–2 valandų per dieną [30].

7.2.2. Vaikų nukreipimas į kitas veiklos rūšis

Reikia skatinti kitokį vaikų aktyvumą (sportas, menai), mokyti naudotis kitais informacijos šaltiniais (knygos, laikraščiai, žurnalai), taip mažinant laisvo laiko televizoriaus žiūrėjimui, skatinant įvairiapusių asmenybės vystymąsi.

7.3. Prevencinės priemonės, nukreiptos į vaiko asmenines savybes

Vaiko asmeninės savybės, nuo kurių priklauso neigiamas smurto televizijoje poveikis, yra jo moralinė vertybinė orientacija, anksčiau patirta prievarta, išsilavinimas, amžius, lytis, psichologiniai sutrikimai, piktnaudžiavimas svaiginančiomis medžiagomis ir kita. Kaip svarbiausias prevencines priemones čia galima išskirti neigiamo požiūrio į smurtą, kaip į problemų sprendimo būdą, ugdymą, vaikų tolerantiškumo skatinimą ir kita. Vaikai, pasižymintys šiomis savybėmis, ne tik mažiau smurtauja, bet ir yra atsparesni smurto televizijoje poveikiui.

7.4. Prevencinės priemonės, nukreiptos į socialinę aplinką

7.4.1. Tėvai (šeima)

Tai vienas iš svarbiausių prevencijos subjektų. Tėvai tiesiogiai gali daryti įtaką tam, ką vaikai mano apie televizijoje rodomą smurtą, kaip jį vertina, kokie yra televizijos žiūrėjimo įpročiai. Gerų rezultatų galima pasiekti kartu su vaikais atrenkant laidas, aptariant žiūrimą (matytą) siužetą. Diskusijos, kurioms suaugusieji tinkamai vadovauja, padeda pagerinti beveik kiekvienos programos poveikį [30]. Žinoma, tą daryti reiktų draugiškai ir nekategoriškai. Kita vertus, labai svarbus ir tėvų švietimas, kad jie suprastų smurto televizijoje riziką, kad žinotų, kaip ją galima sumažinti. W. Cordellanas pateikia keletą patarimų tėvams, kaip galima apsaugoti vaikus nuo televizijoje rodomos agresijos [31]:

- Kartu žiūrėti su vaikais televizorių. Ypač atkreipti dėmesį, kokias laidas jie žiūri.
- Riboti televizoriaus žiūrėjimo laiką.
- Kalbėtis su vaikais ir paaiškinti, kad ekrane rodomas smurtas ir prievarta tėra aktorių vaidyba, o realiame gyvenime tai sukelia daug skausmo ir nemalonių išgyvenimų, kartais net gali sukelti grėsmę gyvybei.
- Vaikams negalima leisti žiūrėti žiaurių scenų, tačiau viską reikia įtikinamai paaiškinti.
- Brutalius epizodus reikia komentuoti ir paaiškinti vaikui, kad smurtas tuo atveju tikrai nebuvo pats geriausias sprendimas.
- Taip pat svarbu žinoti, kokioje aplinkoje vaikas praleidžia daugiausia laiko, kuo domisi jo klasės draugai. Priemonių geriausia imtis kartu su vaiko draugų tėvais. Taip galima pasiekti kur kas geresnių rezultatų.

7.4.2. Visuomenės įtraukimas į problemos sprendimą

Istorinė patirtis rodo, kad paskiri socialiniai institutai dažnai yra nepajėgūs spręsti socialinio problemų. Daug geresnių rezultatų pasiekama, kai šioje veikloje dalyvauja ir visuomenė. Anksčiau minėtos viešosios informacijos rengėjų ir platintojų veiklą Lietuvoje prižiūrinčios institucijos vargu ar yra pajėgios stebėti visą kiekvieno televizijos kanalo transliuojamą informaciją, užfiksuoti kiekvieną egzistuojančių normų pažeidimą. Joms gali padėti visuomenė, informuodama apie pastebėtus normų pažeidimus, išreikšdama savo požiūrį, kas iš viso nepriimtina transliuojamose laidose. Šis požiūris – tai kartu ir tolesnio teisės ir etikos normų tobulinimo orientyras.

Visuomenės įtraukimas į smurto žiniasklaidoje problemų sprendimą gali pasireikšti per jos informavimą ir grįžtamojo ryšio galimybių didinimą. Kaip viena iš priemonių – informacijos pateikimas internete, televizijoje ir kitur apie smurto žiniasklaidoje poveikio riziką vaikams, jo prevencijos būdus ir galimybes visuomenei dalyvauti joje, apie egzistuojančias teisės ir etikos normas. Pavyzdžiui, Kanadoje nuo 1996 m. veikia interneto svetainė, skirta žiniasklaidos problemoms, tarp jų ir informacijai, susijusiai su smurtu televizijoje [32]. Be viso kito, čia mokytojams pateikiami puikūs planai pamokų, skirtų įvairioms temoms (tarp jų ir smurtui žiniasklaidoje), surūšiuoti pagal mokinių kategorijas, kita naudinga informacija. Tinklalapyje, skirtame tėvams, pateikiama praktinių patarimų, kokią įtaką tėvai turėtų daryti televizijos žiūrėjimo procesui namuose. Ši interneto svetainė – tai puikus pavyzdys Lietuvai, kaip šiuo aspektu spręsti visuomenės informavimo ir įtraukimo problemas.

8. Išvados

Mokslininkai tebediskutuoja, ar per televiziją rodomo smurto stebėjimas yra nepilnamečių smurtinių nusikaltimų darymo priežastis. Atliktų empirinių tyrimų griežta metodologinė analizė nei paneigia, nei patvirtina šį poveikį.

Įvertinus įvairias nuomones, atliktus tyrimus ir jų analizę galima daryti išvadą, kad smurto televizijoje žiūrėjimas nepilnamečiams turi poveikį, kuris gali pasireikšti didesniu smurtavimu, taigi ir smurtiniais nusikaltimais.

Neigiamas smurto per televiziją poveikis nepilnamečiams pasireiškia agresyvių nuostatų ir elgesio išmokimo, jautrumo sumažinimo, smurto subkultūros propagavimo bei kitomis formomis.

Smurto televizijoje neigiamo poveikio nepilnamečiams prevencija turėtų būti „švelni“, šviečiamoji, auklėjamoji.

Prevencinės represinio pobūdžio priemonės žiniasklaidai taikytinos minimaliai, nes:

- televizijos verslas – globalus, tarptautinio pobūdžio;
- smurtas yra vertybinė kategorija („smurtas – šiurkšti prievarta“);
- neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams yra reikšmingas, bet nelabai didelis;
- teisė į informaciją, kūrybos laisvė yra vienos iš svarbiausių žmogaus teisių ir demokratinės visuomenės vertybių.

Prevencijoje svarbu surasti pusiausvyrą tarp žiniasklaidos autonomijos ir tiesioginės intervencijos.

Žurnalistinės etikos ir teisės normos bei institucinė sistema Lietuvoje iš esmės sudaro sąlygas tinkamai spręsti smurto televizijoje paplitimo prevencijos ir kontrolės problemas. Numatytos poveikio priemonės už šių normų pažeidimus yra pakankamos ir gali būti veiksmingos, jei jų taikymo praktika bus aktyvesnė.

Lietuvoje būtina didinti visuomenės informuotumą apie smurto televizijoje poveikio riziką vaikams, jo prevencijos būdus ir galimybes visuomenei dalyvauti joje, apie egzistuojančias teisės normas. Ypač svarbu, kad prevencijoje dalyvautų tėvai, mokytojai ir pati žiniasklaida.

LITERATŪRA

1. **Dabartinės** lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius, 2000.
2. **Alter S.** Violence on Television // Media Awareness Network http://www.media-awareness.ca/english/resources/research_documents/reports/violence/upload/34415_1.pdf (April 26, 2004).
3. **Higgins J., Martin O.** Violence and Young People's Security // Oxfam International Youth Parliament http://www.iyp.oxfam.org/campaign/documents%5Cyouth_commission_report%5Cviolence_Young_Peoples_Security.pdf (May 21, 2004).
4. **Whitney C., Wartella E.** Violence and Media // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. – Elsevier Science Ltd. 2001.
5. **Fowles J.** The Case for Television Violence. – Thousand Oaks, CA: Sage, 1999.
6. **Preventing** violence: a public health priority (Resolution WHA49.25) // World report on violence and health: summary. – Geneva, World Health Organization, 2002. http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/Full%20WRVH%20summary.pdf (March 24, 2004).
7. **Youth** violence. – World Health Organization, 2002. http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/youthviolencefacts.pdf (March 24, 2004).
8. **Kolbert E.** Americans Despair of Popular Culture, N.Y. TIMES, Aug. 20, 1995, (Section) 2, at 1.
9. **Potter W. J.** On Media Violence. – Thousand Oaks, CA: Sage, 1999.
10. **Dobryninas A.** Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000.
11. **Groebel J.** Media and Child Development. - Elsevier Science Ltd., 2001.
12. **Groebel J.** The UNESCO Global Study on Media Violence. - UNESCO, Paris, 1998. <http://www.hinifoto.de/gaming/unesco.html> (February 19, 1998).
13. **The UNESCO** International Clearing House on Children and Violence on the Screen. Naujas šios įstaigos pavadinimas: The UNESCO International Clearinghouse on Children, Youth and Media. <http://www.nordicom.gu.se/unesco.html> (March 25, 2004).
14. **Savage J.** Does Viewing Violent Media Really Cause Criminal Violence? // Aggression and Violent Behavior. – Elsevier Ltd., 2003.
15. **Josephson Wendy L.** Television Violence: A Review of the Effects on Children of Different Ages (Report of the Department of Canadian Heritage, Feb. 1995). // Media Awareness Network http://www.media-awareness.ca/english/resources/research_documents/reports/violence/tv_violence_child.cfm (April 26, 2004).
16. **National** Television Violence Study. – Thousand Oaks: CA, Sage 1997. Vol. 1.
17. **National** Television Violence Study. Vol. 3. Executive Summary. (1998) // Center for Communication and Social Policy. University of California, Santa Barbara. <http://www.ccsps.ucsb.edu/execsum.pdf> (April 27, 2004).
18. **Lietuvos Respublikos** visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 71–1706; 2004. Nr. 73–2515. Aktuali redakcija nuo 2004 05 01.
19. **Lietuvos** žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas (1996) // Lietuvos žurnalistų sąjunga <http://www.lzs.lt/etikoskodeksas.html> (2004 05 21).
20. **Europos Tarybos** Parlamentinės Asamblėjos rezoliucija Nr.1003 (1993) „Dėl žurnalistinės etikos“, patvirtinta 1995 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. I-1046 // Valstybės žinios. 1995. Nr. 85–1918.
21. **Lietuvos Respublikos** nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 91–3890 // Valstybės žinios. 2003. Nr. 108–4813.
22. **Code** on Standards. Broadcasting Standards Commission (1996). // Office of Communications http://www.ofcom.org.uk/codes_guidelines/broadcasting/tv/bsc_codes/bsc_scode.pdf (May 24, 2004).
23. **International** and Regional Declarations and Resolutions – Children and Media. // The UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen <http://www.nordicom.gu.se/unesco/declarations.html> (May 27, 2004).
24. **Europos** konvencija dėl televizijos be sienų // Valstybės žinios. 2000. Nr. 29–805.

25. **Europos** konvencijos dėl televizijos be sienų pataisų protokolas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 29–805).
26. **Meškauskaitė L.** Žiniasklaidos teisė: visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
27. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės 2000 m. gruodžio 27 d. nutarimas Nr. 1503 „Dėl institucijos, atsakingos už Europos konvencijos dėl televizijos be sienų bei šios konvencijos pataisų protokolo nuostatų įgyvendinimą, paskyrimo“ // Valstybės žinios. 2000. Nr. 113–3629.
28. **Potter W. J.** The Problem of Indexing Risk of Viewing Television Aggression // *Critical Studies in Mass Communication*. Vol. 14, 1997.
29. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės 2004 m. birželio 2 d. nutarimas Nr. 681 „Dėl Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos, priskirtos viešosios informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, kategorijai, skelbimo ir platinimo tvarkos aprašo ir Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos žymėjimo, garso ir vaizdo priemonių sistemos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 89–3281.
30. **Television:** How Much is Too Much for Children? // Media Literacy Online Project. University of Oregon. <http://interact.uoregon.edu/MediaLit/mlr/readings/articles/tvhowmuch.html> (May 26, 2004).
31. **Cucėnas V.** Žiniasklaida skatina agresiją? (II) // UAB „Penki kontinentai“ <http://online.5ci.lt/Article.asp?Lang=L&ArticleID=3864> (2004 05 31).
32. **Violence** in Media Entertainment // Media Awareness Network http://www.media-awareness.ca/english/issues/violence/violence_entertainment.cfm (May 31, 2004).

Television Violence: the Negative Effect on Children and Its Prevention

Dr. Alfredas Kiškis

Mykolas Romeris University

Keywords: *violence on television, children, violence prevention.*

SUMMARY

The article analyses prevalence of television violence and its effect on children, theories of the effect and the existing research results, types of impact, factors of the influence and suggestible features of children.

There are many research data on the effect of television violence on human aggression. However, scientific debates still go on and it is not clear enough, what the influence of viewing television violence on juvenile violent crimes is. Taking into consideration different opinions, research data and their analysis the author concludes that viewing television violence has influence on children. The influence can show itself in more violent behaviour, including violent crime. It is logical that the observation of social environment (its part or even its reflection) effects members of society, which cannot be societal beings if they are irresponsive to the social environment and its effect.

The author divides crime prevention measures by the factors influencing the effect. The article deals with prevention measures targeted on the type, form and content of a program, on viewing time, on personal characteristics of a child and his social environment. The author compares the experience of prevention, standards of journalistic ethics and law norms in Lithuania and foreign countries.

At the end of the article, the author concludes that:

1) the prevention of the negative effect of television violence on children must be „soft“ and educative;

2) the repressive character of preventive measures must be applied to the media at the minimum because:

- *television business is global;*

- *violence is a matter of evaluation („violence is rough compulsion“);*
 - *the negative effect of television violence on children is important, but not very profound;*
 - *the freedom of information and expression is one of fundamental human rights and values of a democratic society;*
- 3) *it is important to find ways of striking a balance between media autonomy and direct intervention;*
- 4) *the standards of journalistic ethics and the law and the institutional system enable effective solution of prevention problems and problems related to control of prevalence of television violence in Lithuania. The measures of impact of contravention of the norms are sufficient and may be effective if their practical use is more active;*
- 5) *it is necessary to enlarge a society's knowledge of the risk of the effect of television violence on children, of preventive measures, of society's opportunities to participate in the prevention and of the existing norms of law. It is extremely important for parents, teachers and media to participate in prevention.*